

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Christy Lefteri
THE BEEKEPEER OF ALEPPO

Copyright © 2019 by Christy Lefteri

All rights reserved.

Translation Copyright © 2021 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-03630-5

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

PČELAR

iz

ALEPA

KRISTI LEFTERI

Preveo Vladimir D. Nikolić

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2021.

*Za tatu
Takode, za S.*

PLAŠIM SE OČIJU SVOJE SUPRUGE. Ona ne može da vidi napolje, a niko ne može da vidi unutra. Pogledajte, liče na kamenje, sivo kamenje, morske oblutke. Pogledajte je. Pogledajte kako sedi na ivici kreveta, dok joj spavaćica leži na podu, prevrće Muhamedov kliker među prstima i čeka da je obučem. Ne žurim sa navlačenjem košulje i pantalona, jer sam strahovito umoran od toga da je oblačim. Pogledajte strije na njenom stomaku, boje pustinjskog meda, tamnije u prevojima kože, i tanane srebrnaste linije na koži njenih grudi, i vrhove prstiju sa sićušnim posekotinama, tamo gde su joj brazde na jagodicama prstiju nekad bile umrljane plavom ili žutom ili crvenom bojom. Smeh joj je nekad bio zlatan, mogao se videti jednako kao što se mogao čuti. Pogledajte je, zato što mislim da iščezava.

„Noćas sam sanjala raštrkane snove“, kaže. „Ispunili su sobu.“ Pogled joj je fiksiran malo ulevo od mene. Muka mi je.

„Šta to znači?“

„Bili su slomljeni. Moji snovi bili su svuda unaokolo. A ja nisam znala jesam li budna ili sanjam. Bilo je toliko mnogo snova, poput pčela u sobi, kao da je soba bila prepuna pčela. Nisam mogla da dišem. Probudila sam se i pomislila: bože, molim te, samo da ne ogladnim.“

Gledam u njeno lice, zbunjen. I dalje je bezizražajno. Ne govorim joj da ja sada sanjam samo ubistvo, uvek isti san; tu smo samo ja i onaj čovek, a ja držim palicu i ruka mi krvari; drugi nisu tu u tom snu, a on leži na zemlji ispod drveća i govori mi nešto što ne mogu da čujem.

„I boli me“, kaže.

„Gde?“

„Iza očiju. Stvarno oštar bol.“

Klečim ispred nje i gledam je u oči. Užasava me bezizražajna praznina u njima. Vadim telefon iz džepa, uključujem aplikaciju baterijska lampa i upirem snop svetlosti u njih. Zenice joj se šire.

„Vidiš li išta?“, pitam je.

„Ne.“

„Čak ni senku, promenu nijanse ili boje?“

„Samo crnilo.“

Vraćam telefon u džep i uzmičem od nje. Stanje joj se pogoršalo otkako smo ovde. Kao da njena duša isparava.

„Možeš li da me odvedeš kod doktora?“, pita. „Zato što je bol nepodnošljiv.“

„Dabome“, kažem. „Uskoro.“

„Kad?“

„Čim dobijemo papire.“

Drago mi je što Afra ne može da vidi ovo mesto. Doduše, galebovi bi joj se svideli, suludi način na koji lete. U Alepu smo bili daleko od mora. Siguran sam da bi volela da vidi te ptice, a možda čak i obalu, zato što je odrasla pored mora, dok sam ja iz istočnog Alepa, gde se grad graniči sa pustinjom.

Kad smo se venčali i kad je došla da živi sa mnom, Afri je toliko nedostajalo more da je počela da slika vodu, gde god da ju je pronašla. Uzduž i popreko sušne sirijske visoravni postoje oaze i potoci i reke koje se ulivaju u močvare i mala jezera. Pre nego što smo dobili Samija, pratili smo vodu, a ona bi je slikala u ulju. Postoji jedna slika reke Kuvajk koju bih voleo opet da vidim. Naslikala je reku tako da liči na kišnu kanalizaciju koja protiče kroz gradski park. Afra ima talenat da vidi istinu u pejzažima. Ta slika, i njena uboga reka, podsećaju me na borbu da se ostane živ. Tridesetak kilometara južno od Alepa reka odustaje od borbe protiv surove sirijske stepe i isparava u močvarama.

Bojim se njenih očiju. Ali ovi memljivi zidovi, i kablovi na plafonu, i reklamni panoi – nisam siguran kako bi se nosila sa svim ovim, kada bi mogla to da vidi. Reklamni pano napolju kaže da nas ima previše, da će se ovo ostrvo slomiti pod našom težinom. Drago mi je što je slepa. Znam kako to zvuči! Kada bih mogao da joj dam ključ za vrata koja vode u neki drugi svet, onda bih želeo da ponovo progleda. Ali to bi morao biti svet veoma drugačiji od ovog. Neko mesto gde sunce upravo izlazi, dodirujući zidove oko prastare čaršije i, izvan tih zidina, gradske četvrti i kuće i stanove i hotele i sokake i bazare gde to prvo svetlo obasjava na stotine okačenih ogrlica, i još dalje, preko pustinjskog predela, zlato na zlatu i crvena na crvenoj.

Sami bi bio tamo, nasmešen, trčao bi tim sokacima u pohabanim patikama, sa sitnišem u šaci, na putu do prodavnice da kupi mleko. Trudim se da ne mislim na Samija. Ali Muhamed? Još čekam da pronade pismo i novac koji sam ostavio ispod tegle *nutele*. Mislim da ću jednog jutra čuti kucanje na vratima, a kad ih otvorim, on će stajati ispred i ja ću reći: „Ali kako si stigao čak ovamo, Muhamede? Kako si znao gde da nas nađeš?“

Juče sam u zamagljenom ogledalu zajedničkog kupatila video nekog dečaka. Nosio je crnu majicu kratkih rukava, ali, kada sam se okrenuo, bio je to čovek iz Maroka, sedeo je na šolji i pišao. „Trebalo bi da zaključavaš vrata“, rekao mi je na sopstvenoj verziji arapskog.

Ne mogu da se setim njegovog imena, ali znam da je iz nekog sela blizu Taze, ispod planine Rif. Sinoć mi je rekao da će ga možda poslati u deportacioni centar u mestu po imenu Jarls Vud – socijalna radnica misli da postoji šansa da hoće. Na mene je red da se danas po podne vidim s njom. Marokanac kaže da je prelepa, da liči na neku plesačicu iz Pariza s kojom je vodio ljubav u nekom hotelu u Rabatu, davno pre no što se oženio. Pitao me je za život u Siriji. Pričao sam mu o mojim košnicama u Alepu.

Gazdarica nam uveče donosi čaj s mlekom. Marokanac je mator, ima možda osamdeset ili čak devedeset. Izgleda i miriše kao da je sazdan od uštavljene kože. Čita *How to Be a Brit** i ponekad se kiselo osmehuje

* Eng. – *Kako da budete Britanac*. (Prim. prev.)

sebi u brk. Drži mobilni telefon u krilu i zastaje na kraju svake stranice da pogleda u ekran, ali ga niko nikad ne zove. Ne znam koga to čeka i ne znam kako je stigao ovamo, i ne znam zašto se otisnuo na putovanje toliko kasno u životu, zato što liči na čoveka koji čeka da umre. Mrzi način na koji nemuslimani mokre stoječki.

Ima nas otprilike desetero u ovom oronulom pansionu pored mora, svi sa različitih mesta, svi čekamo. Možda će nas ostaviti ovde, možda će nas deportovati, ali više ne postoji mnogo šta o čemu treba odlučivati. Kojim putem krenuti, kome verovati, da li ponovo podići palicu i ubiti čoveka. Sve te stvari ostale su u prošlosti. Ubrzo će ispariti, kao i reka.

Skidam Afrinu abaju sa vešalice u garderoberu. Ona to čuje i ustaje, pa podiže ruke. Sada izgleda starije, ali se ponaša mlađe, kao da se pretvorila u dete. Kosa joj ima boju i teksturu peska otkako smo je ofarbali za fotografije za pasoš, otkako smo izbelili ono arapsko. Vezujem joj kosu u punđu i obmotavam joj hidžab oko glave, pa ga učvršćujem ukosnicama dok mi ona vodi prste kao što uvek radi.

Socijalna radnica biće ovde u jedan po podne, a svi sastanci odigravaju se u kuhinji. Želeće da zna kako smo stigli ovamo i tražiće razlog da nas deportuje. Ali znam da ćemo, ako kažem prave stvari, ako je ubedim da nisam ubica, ostati ovde jer smo mi srećnici, jer smo došli sa najgoreg mesta na svetu. Marokanac nema toliko sreće – moraće mnogo više da dokaže. Trenutno sedi u dnevnoj sobi pored staklenih vrata, držeći bronzani džepni sat u obe šake, na dlanovima kao da je posredi jaje koje se upravo izleže. Zuri u njega, čekajući. Šta? Kada vidi da stojim tu, kaže: „Ne radi, znaš. Stao je u nekom drugom vremenu.“ Podiže ga na svetlost držeći ga za lančić i njiše, nežno, taj zamrznuti sat i vidim materijal od kog je napravljen, to je

bronzza

kao da je bila boja grada daleko ispod nas. Živeli smo u dvosobnom bungalovu visoko na brdu. Sa tolike visine mogli smo da vidimo svu haotičnu arhitekturu i predivne kupole i minarete, a u daljini citadelu koja je izvirivala iznad krovova.

Bilo je prijatno sedeti na verandi u proleće; osećali smo miris pustinjskog tla i gledali kako crveno sunce zalazi za horizont. Leti smo, međutim, bili unutra, sa uključenim ventilatorom i mokrim peškirimama na glavi, držeći stopala u činiji hladne vode jer je napolju bilo vrelo kao u pećnici.

Zemlja je u julu bila suva kao drenovina, ali smo u vrtu imali kajsiju i bademovo drveće i lale i perunike i kockavice. Kada bi reka presušila, silazio sam do kanala za navodnjavanje da uzmem vodu za vrt da ga održim u životu. U avgustu, bilo je to kao da pokušavate da oživite leš, pa sam posmatrao kako sve to umire i stapa se sa ostatkom zemlje. Kada bi zahladnelo, odlazili smo u šetnju i gledali kako sokolovi lete po nebu ka pustinji.

U avliji sam imao četiri košnice, naslagane jedne na drugu, ali su ostale bile na livadi na periferiji istočnog dela Alepa. Mrzeo sam što sam udaljen od pčela. Ujutru sam se budio rano, dobrano pre svitanja, pre no što mujezin pozove pravoverne na molitvu. Odvezao bih se pedeset kilometara do pčelinjaka i stigao tamo taman u izlazak sunca, na polja prepuna svetlosti i zujanja pčela.

Pčele su bile idealno društvo, mali raj usred sveopšteg haosa. Pčele radilice putovale su nadaleko i naširoko da pronađu hranu, a volele su

da lete do najudaljenijih livada. Skupljale su nektar sa cvetova limuna i deteline, čurukota i anisa, eukaliptusa, pamuka, bagrema i vresa. Brio sam o pčelama, hranio sam ih, pregledao košnice tražeći znakove zaraze ili bolesti. Ponekad sam pravio nove košnice, delio kolonije ili podizao matice – uzimao sam larve iz druge kolonije i gledao kako ih pčele negovateljice hrane matičnim mlečom.

Kasnije sam, tokom sezone vrcanja meda, proveravao košnice da vidim koliko su meda pčele proizvele, a zatim sam stavljao saće u cedila i punio kadice, stružući ostatak da sakupim zlatastu tečnost ispod. Moj posao bio je da zaštitim pčele, da ih održim zdravim i jakim, dok one ispunjavaju svoj zadatak pravljenja meda i oprašivanja biljaka kako bi nas održale u životu.

Sa pčelarstvom me je upoznao moj rođak Mustafa. Njegov otac i deda su obojica bili pčelari u zelenim dolinama zapadno od Antilibanskih planina. Mustafa je bio genije sa srcem dečaka. Studirao je na Univerzitetu u Damasku i tamo postao profesor, istražujući tačan sastav meda. Zato što je neprestano putovao između Damaska i Alepa, želeo je da se ja staram o pčelinjacima. Naučio me je toliko mnogo o ponašanju pčela i o načinima manipulisanja njima. Domaće pčele bile su agresivne zbog vrućine, ali on mi je pokazao kako da ih razumem.

Kada bi se univerzitet zatvorio tokom letnjih meseci, Mustafa bi mi se pridružio u Alepu; obojica smo vredno radili, toliko mnogo sati – na kraju smo razmišljali kao pčele, čak smo i jeli kao pčele! Jeli smo polen pomešan sa medom da nas održi na vrućini.

U početku, dok sam bio u dvadesetim i još nov u tom poslu, naše košnice bile su napravljene od biljnog materijala oblepljenog blatom. Kasnije smo zamenili stabla plutnjaka i košnice od terakote drvenim kutijama, i ubrzo smo imali više od pet stotina kolonija! Proizvodili smo najmanje deset tona meda godišnje. Imali smo strašno mnogo pčela, a one su činile da se osećam živo. Kada nisam bio s njima, osećao sam se kao da se velika žurka završila. Godinama kasnije Mustafa je otvorio radnju u novom delu grada. Pored meda, prodavali smo kozmetičke

preparate na bazi meda, sočne miomirisne kreme i sapune i proizvode za negu kose od vlastitih pčela. Otvorio je tu prodavnicu za svoju ćerku. Iako je u to vreme bila mlada, verovala je da će, kada odraste, studirati poljoprivredu, baš kao i njen otac. Zato je Mustafa tu radnju nazvao *Ajin raj* i obećao da će jednog dana, ako bude vredno učila, pripasti njoj. Volela je da dolazi i miriše sapune i maže kreme po rukama. Bila je inteligentna za svoj uzrast, i sećam se da je jednom kazala: „Svet bi mirisao kao ova radnja da na njemu nema ljudi.“

Mustafa nije želeo spokojan život. Vazda je nastojao da radi naporanije i uči više. Nikad to nisam video u nekom drugom ljudskom biću. Koliko god da smo postali veliki – čak i kada smo imali velike mušterije iz Evrope i Azije i Persijskog zaliva – ja sam se starao o pčelama, bio sam onaj kome je Mustafa poverio taj zadatak. Govorio je da imam senzitivnost koja nedostaje većini ljudi, da razumem ritmove i šablone pčela. Bio je u pravu. Naučio sam kako da stvarno slušam pčele i obraćao sam im se kao da su jedno telo koje diše sa srcem, zato što, shvatate, pčele rade zajedno. Čak i kada, na kraju leta, pčele radilice pobiju trutove da sačuvaju rezerve hrane, i dalje rade kao jedan entitet. Komuniciraju jedne s drugima kroz ples. Bile su mi potrebne godine da ih shvatim, a kada sam u tome uspeo, svet oko mene više nikad nije izgledao niti je zvučao isto.

Međutim, kako su godine prolazile, pustinja se polako širila, vremenske prilike su postale surove, reke su presušivale, a zemljoradnici su jedva sastavljali kraj s krajem; samo su pčele bile otporne na sušu. „Pogledaj ove male ratnice“, rekla bi Afra u onim danima kad bi došla u posetu pčelinjacima sa Samijem, majušnim smotuljkom umotanim u naručju, „pogledaj kako još rade, dok sve ostalo umire!“ Afra se uvek molila za kišu, jer se plašila peščanih oluja i suša. Kad bi se približavala peščana oluja mogli smo da vidimo, sa naše verande, kako nebo iznad grada postaje ljubičasto, i onda bi se začulo zviždanje duboko u atmosferi, a Afra bi trčala po kući zatvarajući sva vrata, stavljajući reze na prozore i spuštajući žaluzine.

* * *

Svake subote odlazili smo u Mustafinu kuću na večeru. Dahab i Mustafa kuvali su zajedno, a Mustafa je na terazijama brižno merio svaki sastojak, svaki začim, kao da bi jedna sićušna greška mogla da upropasti čitav obrok. Dahab je bila visoka žena, skoro iste visine kao i njen suprug, i stajala bi pored njega i vrtela glavom, kao što sam viđao da radi sa Firasom i Ajom. „Požuri“, govorila je. „Požuri! Ovom brzinom ješćemo subotnje jelo sledeće subote.“ Mustafa je pevušio dok je kuvao, i pravio je pauzu na svakih dvadesetak minuta da popuši cigaretu, stojeći u avliji ispod procvetalog drveta, grickajući i sisajući filter cigarete.

Ja bih mu se pridružio, ali je on u tim prilikama bio ćutljiv; oči su mu blistale od vreline kuhinje, a u mislima je bio negde daleko. Počeo je da se plaši najgoreg mnogo pre mene, a ja sam mogao da vidim zabrinutost u borama na njegovom licu.

Živeli su u prizemlju stambene zgrade, a dvorište su sa tri strane zatvarali zidovi susednih zgrada, tako da je uvek bilo sveže i prepuno senki. Zvuci sa balkona odozgo kotrljali su se dole ka nama – odlomci razgovora, muzika, jedva čujan žamor televizora. U dvorištu je rasla vinova loza prepuna grozdova, drvena rešetka sa jasminom prekrivala je jedan zid, a na drugom je bila polica sa praznim teglama i komadićima saća.

Najveći deo dvorišta zauzimao je metalni baštenski sto postavljen tačno ispod limunovog drveta, ali su duž ivica stajale hranilice za ptice, a u središtu se nalazio neveliki povrtnjak, gde je Mustafa pokušavao da gaji biljke. Uglavnom su venule jer nije bilo dovoljno sunčeve svetlosti. Gledao sam svog rođaka kako mrvi jedan limunov cvet između palca i kažiprsta i udiše njegov miris.

U tim prilikama, tokom spokojnih subotnjih večeri, počeo bi da razmišlja o stvarima, da analizira; njegov um nikad nije mirovao, nikad se nije odmarao. „Zamišljaš li ikada kako bi izgledalo voditi drugačiji život?“, pitao me je jedne od tih večeri.

„Kako to misliš?“

„Ponekad me plaši da razmišljam o tome kako život može da krene u ovom ili onom pravcu. Šta bi bilo da radim negde u nekoj kancelariji?“

Šta bi bilo da sam poslušao tvog oca i završio u njegovoj prodavnici tekstila? Imamo na mnogo čemu da budemo zahvalni.“

Nisam mu odgovorio. Iako je moj život vrlo lako mogao poći drugačijim smerom, nije bilo nikakve šanse da je Mustafa mogao da završi u nekoj kancelariji. Ne, njegove mračne misli dolazile su s nekog drugog mesta, kao da se već plašio da će sve izgubiti, kao da je neki odjek iz budućnosti doputovao natrag kroz vreme i šaputao mu na uvo.

Mustafu je strašno nerviralo što njegov sin Firas nikad nije hteo da ustane od kompjutera i pomogne u posluživanju obroka. „Firase!“, dreknuo bi, vraćajući se u kuhinju. „Ustaj pre nego što se zalepiš za tu stolicu!“ Ali Firas bi ostao da sedi u stolici od pletenog pruća, u shortsu i majici kratkih rukava. Bio je to štrkljasti dvanaestogodišnjak sa dugim licem i predugom kosom, a kada bi se nasmešio, u znak prkosa svom ocu, na trenutak bi ličio na persijskog hrta, lovačkog psa koji se može videti u pustinji.

Aja, svega godinu dana starija od svog brata, držala je Samija za ruku i postavljala sto; do tada je već imao tri godine i kaskao je unaokolo kao čovečuljak na nekoj misiji. Dala bi mu da drži prazan tanjir ili čašu kako bi se osećao da joj pomaže. Aja je imala dugu zlatastu kosu, kao i njena majka, a Sami bi je vukao za kovrdže svaki put kad bi se sagla i kikota kad bi poskočile. A onda bismo se svi uključili, čak i Firas – Mustafa bi ga izvukao iz stolice držeći ga za mršavu ruku – pa bismo izneli tanjire koji su se pušili i raznobojne salate i umake i hleb do stola u dvorištu. Ponekad smo jeli supu od crvenog sočiva i batata sa kuminom, ili kofte sa govedinom i tikvicama, ili punjene artičoke ili paprikaš od zelenog pasulja, ili salatu od peršuna i bulgura, ili spanać sa semenkama nara i pinjolama. Kasnije, baklave natopljene u medu i lokum kuglice od testa u sirupu ili kompot od kajsija koji je spremila Afra. Firas bi buljio u telefon, a Mustafa bi mu ga oteo iz ruku i stavio u jednu od praznih tegli za med, ali se nikad ne bi stvarno naljutio na svog sina – među njima je postojala izvesna doza humora, čak i kad su bili u ratu jedan s drugim.

„Kada ću ga dobiti nazad?“, pitao bi ga Firas.

„Kada u pustinji padne sneg.“

A kada bi se kafa našla na stolu, telefon bi bio izvađen iz tegle i ponovo u Firasovim rukama. „Sledeći put, Firase, neću ga staviti u *praznu* teglu!“

Sve dok je kuvao ili jeo, Mustafa je bio srećan. Tek kasnije, kada bi sunce zašlo a miris noćnog jasmína preplavio baštu, naročito kada je vazduh bio nepomičan i tmast, njegovo lice bi se oklembesilo, a ja sam znao da razmišlja, da su mu tišina i tmina noći još jednom doneli šapat iz budućnosti.

„Šta je bilo, Mustafa?“ pitao sam, jedne večeri dok su Dahab i Afra posle večere punile mašinu za pranje sudova, a Dahabin gromki smeh terao je ptice mimo zgrada i u noćno nebo. „U poslednje vreme ne ličiš na sebe.“

„Politička situacija se pogoršava“, rekao je. Znao sam da je u pravu, mada nijedan od nas nije zaista želeo da priča o tome. Ugasio je cigaretu i nadlanicom obrisao oči.

„Stvari će postati loše. Svi to znamo, zar ne? Ali pokušavamo da nastavimo da živimo kao i ranije.“ Strpao je prženu kuglicu od testa u usta kao da želi da dokaže poentu. Bio je kraj juna, a u martu te godine građanski rat je upravo počeo protestima u Damasku, donoseći nemire i nasilje u Siriju. Mora da sam u tom trenutku izgledao potišteno, ili je možda video zabrinutost na mom licu, jer kada sam ponovo podigao pogled, on se smešio.

„Šta kažeš na to da smislimo još recepata za Aju? Imam sijaset ideja – med od eukaliptusa sa lavandom!“ A oči su mu zasjale kada je počeo da razmatra svoj novi sapun, pa je pozvao Aju da mu donese laptop napolje kako bi mogli zajedno da razrade tačan sastav. Premda je Aja tada imala svega četrnaest godina, Mustafa je bio rešen u nameri da joj bude učitelj. Aja je bila zauzeta igrajući se sa Samijem – kako ju je to dete volelo! Vazda je očajnički želeo da bude blizu nje, vazda ju je tražio tim svojim krupnim, sivim očima. Imale su boju očiju njegove majke. Boju kamena. Ili boju očiju novorođenčeta pre nego što postanu smeđe, s tim što se njegove nisu promenile, niti su poplavele. Sami je pratio Aju unaokolo i vukao je za suknju, a ona bi ga uzela u naručje,

da mu pokaže ptice u hranilicama, ili insekte i guštere koji su gmizali po zidovima i preko betoniranog dvorišta.

Sa svakim receptom, Mustafa i Aja bi razmatrali pigmente i kiseline, minerale u svakoj vrsti meda, kako bi stvorili kombinaciju koja *savršeno funkcioniše*, kako je on to sročio. Onda bi računali gustinu šećera, granulaciju, sklonost prema upijanju vlage iz vazduha, otpornost na kvarenje. Ja sam im davao sugestije, a oni su ih prihvatili sa ljubaznim osmesima, ali je Mustafin um radio kao pčele. On je bio taj sa idejama i inteligencijom, dok sam ja bio onaj koji je sve to omogućio.

I na neko vreme tokom tih večeri, sa kompotom od kajsija i mirisom noćnog jasmína, sa Firasom na njegovom kompjuteru i Ajom koja je sedela pored nas držeći u naručju Samija dok joj je on grickao kosu, i Afrinim i Dahabinim smehom koji je dopirao iz kuhinje, tih noći smo još bili srećni. Život je bio dovoljno blizu normale da zaboravimo na sumnje, ili da ih makar držimo zaključane negde u mračnim dubinama svog uma dok smo kovali planove za budućnost.

Kada su počeli problemi, Dahab i Aja su otišle. Mustafa ih je ubedio da odu bez njega. Kada su njegovi strahovi počeli da se ostvaruju, vrlo brzo je napravio planove, ali je morao da ostane još neko vreme u Alepu da se pobrine za pčele. Tada sam mislio da je previše brzoplet, da ga je smrt njegove majke dok je bio dete – što ga je proganjalo otkako ga poznajem – nekako učinila odveć zaštitnički nastrojenim prema ženama u njegovom životu, a kao posledica toga Dahab i Aja bile su među prvima koji su napustili komšiluk i, na svu sreću, bile pošteđene onoga što je usledilo. Mustafa je imao prijatelja u Engleskoj, profesora sociologije koji se tamo preselio pre nekoliko godina zbog posla, a taj čovek telefonirao je Mustafi i nagovarao ga da dođe u Veliku Britaniju; bio je ubeđen da će se situacija pogoršati. Mustafa je dao ženi i ćerki dovoljno novca da plate putovanje, a on je ostao u Siriji sa Firasom.

„Ne mogu tek tako da napustim pčele, Nuri“, rekao mi je jedne noći, krupnom šakom prelazeći preko lica i brade, kao da pokušava da obriše sumoran izraz koji je sada uvek imao na licu. „Pčele su nam porodica.“

Pre nego što je situacija postala stvarno loša, Mustafa i Firas bi nam se uveče pridružili na večeri pa bismo zajedno sedeli na verandi i gledali grad ispod i slušali tutnjavu dalekih bombi, videli dim koji se vijori put neba. Kasnije, kada se situacija pogoršala, počeli smo da pričamo o zajedničkom odlasku. Okupili bismo se oko mog osvetljenog globusa u polutama rane večeri dok je on prelazio prstom preko površine, prateći Dahabino i Ajino putovanje. Njima je bilo lakše. U debelom kožnom novčaniku, Mustafa je imao imena i brojeve raznih krijumčara. Pregledali smo bankovne račune, proveravali finansije, pravili proračune o mogućoj ceni našeg bekstva. To je, naravno, bilo teško predvideti, jer su krijumčari menjali cene kad im se ćefne, ali mi smo imali plan, a Mustafa je obožavao planove i spiskove i planiranje puta. Zbog toga se osećao bezbedno. Ali ja sam znao da su sve to samo prazne priče; Mustafa nije bio spreman da napusti pčele.

Jedne noći, krajem leta, vandali su uništili košnice. Zapalili su ih, a kada smo ujutru stigli do pčelinjaka, sve je bilo ugljenisano. Pčele su umrle, a livada je bila crna. Nikad neću zaboraviti tišinu, tu duboku i beskrajnu tišinu. Bez oblaka pčela iznad livade bili smo suočeni sa tišinom svetla i neba. U tom trenutku, dok sam stajao na obodu polja gde su kosi zraci sunca obasjavali uništene košnice, imao sam osećaj praznine, nemog ništavila koje je ulazilo u mene svaki put kad bih udahnuo. Mustafa je seo na zemlju nasred livade u turski sed i zatvorio oči. Ja sam hodao tamo-amo, pogledom tražeći po zemlji žive pčele, i gazio sam po njima jer nisu imale košnice ili koloniju. Većina košnica potpuno se raspala, ali je šaćica stajala kao kosturi sa brojevima i dalje vidljivim: dvadeset, dvadeset jedan, sto dvadeset jedan – kolonije babe, majke i kćerke. Znao sam to jer sam lično podelio te košnice. Tri generacije pčela. Ali sada su sve bile mrtve. Vratio sam se kući i stavio Samija na spavanje, sedeo neko vreme pored njega dok je spavao, a onda sam izašao na verandu i posmatrao sve tamnije nebo iznad i sve tubrobniji grad ispod.

U podnožju brda tekla je reka Kuvajk. Zadnji put kad sam je video, bila je puna đubreta. Zimus su iz nje izvadili tela mladića i dečaka. Ruke su im bile vezane iza leđa. Imali su rane od metaka na glavi. Tog